

רח' המ"ג 5 ירושלים
www.erezhemdah.org
halachapsuka@erezhemdah.org

פסקי דין אקטואליים
בענייני חושן משפט

ב"ה, עיה"ק ירושלים ת"ו

גליון מספר 55, כד בשבט תשס"ט

הרמב"ם (מורה נבוכים חלק ג פרק כז) מונה שתי תכליות לתורה:

והתורה האמתית אשר ביארנו שהיא אחת ושאינן זולתה והיא תורת משה רבינו, אמנם באה לתת לנו שתי השלמויות יחד, רוצה לומר: (א) תיקון ענייני בני אדם קצתם עם קצתם, בהסיר העוול ובקנות המדות הטובות המעולות עד שתיתכן עמידת אנשי הארץ והתמדתם על סדר אחד להגיע כל אחד מהם אל שלמותו הראשון, (ב) תיקון האמונות ונתינת דעות אמתיות כאשר יגיע השלמות האחרון.

דורות של חיים בגלות חינכו אותנו להתרכז בתכלית השנייה – תיקונו של האדם הפרטי. אולם למעשה, תכלית זו אינה יכולה להיות מושגת בלי השגת התכלית הראשונה – תיקון החברה. שכן רק אחרי ש'תיתכן עמידת אנשי הארץ והתמדתם על סדר אחד' יוכלו להגיע ל'שלמותו הראשון'.

התורה אינה רק מצווה אותנו להגיע אל סדר חברתי, אלא גם מדריכה אותנו כיצד להגיע לסדר זה. פרשת משפטים, שאותה נקרא השבת, מלאה בהדרכות, כיצד עלינו לפעול כדי להגיע לסדר החברתי.

החלת משפט התורה עלינו, היא צעד חשוב בדרך אל כינון חברה על פי התורה.

המערכת:

הרב יואב שטרנברג

הרב עידו הבר, הרב אייל פישלר, הרב עקיבא כהנא

פסקי הדין המתפרסמים ב'הלכה פסוקה', אינם מבטאים את עמדת בית הדין 'משפט והלכה בישראל', וכמו כן אין לראות בפרסומם משום ייעוץ הלכתי או משפטי. מטרת הפרסום היא לעורר דיון הלכתי בין הקוראים.

למעוניינים לעשות מנוי (חינם) לבטאון, נא לשלוח מייל לכתובת: halachapsuka@erezhemdah.org

בקרו באתר הלכה פסוקה HalachaPsuka.googlepages.com

רוצים לחתום חוזה לפי ההלכה?

פנו אל: **"משפט והלכה בישראל"**

טלפון: 02-5382710 פקס: 02-5379626 BEITDIN@ERETZHEMDAH.ORG

העקרונות ההלכתיים העולים מפסקי הדין בגליון

1. חיוב אדם להעיד במשפט פלילי / בית הדין לממונות בית אל

- א. היודע עדות שיכולה לסייע לחברו מחויב להעיד לטובתו. דין זה נכון גם ביחס לעד בודד.
- ב. החובה להעיד קיימת גם כאשר מדובר בעדות בבתי המשפט של מדינת ישראל, וגם כאשר מדובר בעדותו של עד בודד, ובלבד שמדובר בדין פלילי.
- ג. במידה שמדובר בעדות לטובת הנתבע בתביעה אזרחית, הסתפקו הפוסקים אם מוטלת חובה על עד בודד להעיד.
- ד. מי שלא קיים את החובה להעיד, ומחמת כן נגרם הפסד לחברו, פטור בדיני אדם.

2. קבילות ראיות הנוגדות את חוק הגנת הפרטיות / בית הדין הרבני הגדול

- א. בית הדין רשאי להשתמש בראיות לבגידה של אשה בבעלה, כדי לחייבה בגט, אף אם ראיות אלו הושגו באופן המפר את חוק הגנת הפרטיות.

3. עדות שנתקבלה במעמד צד אחד בלבד / בית הדין האזורי תל אביב

- א. בדיני ממונות, אין לקבל עדות שלא במעמד שני הצדדים.
- ב. עדות לקביעת המעמד האישי (גרושה, נשואה, אלמנה וכדומה) ניתן לקבל במעמד האדם שאת מעמדו יש לקבוע בלבד.
- ג. למרות האמור בסעיף ב, אם מטרת הדיון היא חיובי ממון של אדם אחר, חייבים לקבל את העדות בפניו.
- ד. בכל המקרים הנ"ל, אף אם יש לעדות זו משמעות איסורית או ממונית לגבי אנשים נוספים, כל עוד אין הם מעיקר הנושא הנדון, אין צורך שהעדות תתקבל בנוכחותם.
- ה. במידה שהתקבלה עדות כדין, יש לה תוקף לגבי כל דיון עתידי, גם אם באותו הדיון יהיו אנשים שלא נכחו בשעת מתן העדות.

הרב עידו רכניץ, בית הדין לממונות בית אל

[אתר דין תורה](#)

חיוב אדם להעיד במשפט פלילי

תיאור המקרה

התובע התקוטט עם אדם אחר. במהלך הקטטה היכה התובע את אותו אדם, וגרם לו נזק. הניזק פנה לבית המשפט ותבע את התובע. בית המשפט קבע כי התובע אשם, וחייב אותו לשלם סכום כסף על הנזק ועוד קנס. הנתבע היה עד לאירוע.

התביעה

התובע טוען, שעדותו של הנתבע תסייע בעדו להפוך את פסק הדין בבית המשפט. לכן, הוא תובע מהנתבע לבוא לבית המשפט ולהעיד בעבורו. במידה שהנתבע לא יגיע, הוא תובע מהנתבע לשלם את התשלומים שהטיל עליו בית המשפט.

תשובת הנתבע

הנתבע טוען, שהוא אינו זוכר את פרטי המקרה. מעבר לכך, הנתבע טוען שעדותו חסרת משמעות, וגם אילו הנתבע היה מעיד לטובתו, היה בית המשפט מגיע לאותו פסק דין.

פסק הדין

בית הדין דחה את התביעה.

הנימוקים

סדר הדברים לבירור פסק הדין:

- א. האם לעד אחד מותר להעיד בבית משפט?
- ב. האם אדם שלא העיד חייב לפצות את בעל הדין על ההפסד שנגרם מההימנעות להעיד?
- ג. האם עדותו של הנתבע בנדון דידן תשנה את המצב המשפטי?

א. עדות עד אחד בבית משפט

בשולחן ערוך (חושן משפט סימן כח סעיף א) נפסק:

כל מי שיודע עדות לחבירו וראוי להעידו, ויש לחבירו תועלת בעדותו, חייב להעיד אם יתבענו שיעיד לו, בין שיש עד אחד עמו בין שהוא לבדו.

שלושה מקורות למצווה זו: (1) חיוב הגדת עדות, (2) איסור 'לא תעמוד על דם רעך', (3) מצוות השבת אבידה.

נראה, ששני המקורות האחרונים מחייבים אדם להעיד גם בבית משפט על מנת להציל נתבע מידי תובעו. זאת, במסגרת החובה הכללית לסייע לאדם מישראל הנמצא בצרה.

ביחס לחיוב הגדת עדות, בשו"ת דברי יציב (חושן משפט סימן עט) כתב שבשו"ת חקקי לב (חושן משפט סימן כו) דן בשאלה האם מצוות העדות חלה גם על עדות בערכאות על מנת להציל אדם, ונשאר בצ"ע. ועוד יש לציין, שעדות בבית משפט פלילי, אינה נחשבת בהכרח כעדות בערכאות, ולכן ייתכן שחובת הגדת עדות חלה בזה, גם לשיטת החקקי לב.

אמנם, יש לדון בשאלה אם על עד אחד רובצת חובת הגדת עדות. מלשון השולחן ערוך משמע שאכן קיים חיוב שכזה גם על עד אחד, אך קצות החושן (סימן כח סק"ג) כתב שעד אחד חייב כחלק ממצוות השבת אבידה, ונתיבות המשפט (סימן כח סק"א) כתב שיש על עד אחד רק מצווה דרבנן.

ב. חיוב נזיקין על אדם שנמנע מלהעיד

בשולחן ערוך (חושן משפט שם) נפסק, שעד שלא העיד, בית דין אינו מחייב את העד לשלם את הנזק, אך העד חייב 'בדיני שמים'. עם זאת, בגמרא (בבא קמא נו.) נפסק שעד אחד הנמנע מלהעיד פטור מפילו מדיני שמים.

ג. משמעות עדותו של הנתבע בנדון דידן

כאמור לעיל, התובע טען שהנתבע לא סיפר את כל הידוע לו בבית המשפט ובעקבות כך התובע הורשע. הנתבע אמר בחקירתו במשטרה כי היתה "התגוששות" בין התובע לאותו אדם אחר. במילים אחרות, הוא העיד כי לא היה מדובר במעשה חד צדדי של התובע, אלא בהתגוששות הדדית. מכאן, שהנתון המרכזי ביחס לאשמתו של התובע באותה מכה, כבר הובא לידיעת בית המשפט.

יתרה מזו, השופט קבע בפסק הדין שהיה מרשיע את התובע גם אילו גרסתו לאירוע היתה מתקבלת. עוד יש לציין, שגם אילו טענת התובע, כי המידע שהסתיר הנתבע היה מביא לזיכויו, היתה נכונה, הרי שהיא לא הוכחה בפני בית הדין.

בית הדין הרבני הגדול

[אתר בתי הדין](#)

קבילות ראיות הנוגדות את חוק הגנת הפרטיות

תיאור המקרה

שני הצדדים הם זוג בהליכי גירושין, כאשר הבעל אינו מתגורר בביתם המשותף זמן מה. הבעל נכנס למרתף ביתו, וגילה את אשתו עם גבר אחר במצב אינטימי מביך. הבעל צילם ראיות אלו, ועל פיהן הוא מבקש לקבוע כי האשה אסורה עליו, וחייבת בגט. האשה טוענת כי הראיות הושגו באופן הסותר את חוק הגנת הפרטיות, ולכן הן אינן קבילות.

פסק הדין

בית הדין קבע כי הראיות קבילות.

הנימוקים

סדר הדברים לבירור פסק הדין:

א. נימוקי הרב דיכובסקי.

ב. נימוקי הרב בר שלום.

א. נימוקי הרב דיכובסקי

הרב דיכובסקי ביקש לבחון את טענותיה של האשה מנקודת מבט משפטית. לטענתו, הראיות אינן מפרות את חוק הגנת הפרטיות ממספר שיקולים:

א. החוק (סעיף 2) מתייחס לאדם שצילם אחר כשהוא ברשות היחיד. אולם, כאן מדובר ברשות המשותפת לבעל ולאשה. נכון שהבעל עזב את הבית בתקופה האחרונה, אבל לא הוצא נגדו כל צו הרחקה, וזכותו כבעל בית לכל דבר, לא פקעה.

במיוחד הדבר נכון כאשר הבעל לא נכנס לחדר השינה של אשתו, אלא למרתף, שבו לא היתה צפויה פעילות מהסוג שקיימה האשה עם אותו אדם אחר. במקרה כזה, לא שייך לדבר על 'פלישה לפרטיות'.

ב. על פי חוק הגנת הפרטיות (פרק ג):

במשפט פלילי או אזרחי בשל פגיעה בפרטיות תהא זו הגנה טובה אם נתקיימה אחת מאלה: ...

(2) הנתבע או הנאשם עשה את הפגיעה בתום לב באחת הנסיבות האלה: הפגיעה נעשתה בנסיבות שבהן היתה

מוטלת על הפוגע חובה חוקית מוסרית חברתית או מקצועית לעשותה... (ג) הפגיעה נעשתה לשם הגנה על ענין

אישי כשר של התובע.

גם בית המשפט העליון קבע (ע"פ 5026/97 2963/98 3191/98) כי לחוקר מותר להתלוות לבן זוג המתגורר בדירה, כדי להיות עד להנהגות נלווה של בן זוגו. זהו עניין של תום לב, שנועד להגן על עניין אישי כשר.

ג. בפשטות, חוק הגנת הפרטיות ראוי לו שלא יחול על יחסים שבין בני זוג. שכן, אצל בני זוג, הפרטיות היא הפרטיות המשותפת של שניהם, ולא אחד כלפי השני. האם כל אדם הקורא מכתבים של בן זוגו הוא עבריין? האם זו עברה פלילית?

ד. על פי סעיף 32 לחוק, בית המשפט רשאי להתיר שימוש בראיה שהושגה תוך פגיעה בפרטיות. לעניין זה, בית המשפט הרבני של המדינה נחשב כבית משפט לכל דבר, וממילא רשאי להתיר להשתמש בראיות, גם אילו היו פסולות על פי החוק.

מעבר לכל הנ"ל ציין הרב דיכובסקי, שהאשה נאסרת על בעלה ללא החלטת בית הדין, אלא מעצם הבגידה שלה בבעלה, והיות שהבעל כשלעצמו ראה זאת, אשתו אסורה עליו. העובדה שבית הדין יבחר שלא להתייחס לראיות אלו, לא תהפוך את האשה למותרת לבעל, ועל כן אין מנוס לבית הדין אלא לחייב את האשה להסכים להתגרש.

ג. נימוקי הרב בר שלום

הרב בר שלום קבע כי חוק הגנת הפרטיות אינו יכול להוות מכשול בין בעל לאשה ובפרט כאשר הדבר גובל באיסור המוטל על הבעל שרצונו להישמר ממנו.

התורה מעודדת את שלמות המשפחה בטהרה. הרמב"ם (הלכות סוטה פרק ד הלכות יח-יט) כתב:

מצות חכמים על בני ישראל לקנות לנשיהן, שנאמר 'וקנא את אשתו' וכל המקנה לאשתו נכנסה בו רוח טהרה וכו'. וכל שאינו מקפיד על אשתו ובניו ובני ביתו ומוזהירן ופוקד דרכיהם תמיד עד שידע שהן שלמים מכל חטא ועון, הרי זה חוטא, שנאמר 'ידעת כי שלום אהלך ופקדת נוד ולא תחטא'.

כאשר בעל קינא לאשתו, כדי לבדוק נאמנותה וכשרותה מוחקים שם השם על המים אף שיש בזה איסור לאו. הרי שכדי לשמור על שלמות המשפחה בטהרה, התורה התירה לעבור על לאו זה. וקל וחומר שניתן היה להורות לאשה להגיש את הראיות מיוזמתה, כך שאין פגיעה בחוק הגנת הפרטיות.

הרב שמואל ורנר, בית הדין האזורי תל אביב
פד"ר כרך ו, עמ' 281-291

עדות שנתקבלה במעמד צד אחד

תיאור המקרה

הנתבעת פנתה לבית הדין על מנת שיקבע שהיתה נשואה לאדם מסוים, ולאחר פטירתו הפכה לאלמנה. מדובר בנישואין שלא כחוק, ולכן אין תעודת נישואין לגביהם. בזמנו, אותו אדם אישר שהם אכן נישאו, אלא שהתהליך לא הסתיים מסיבות שונות. בית הדין קיבל עדות על כך שבעלה של הנתבעת מת, וקבע שהנתבעת היא אלמנה, ויש לשנות את תעודת הזהות שלה בהתאם. לאחר זמן התברר, כי לנפטר היתה אישה נוספת, והיא התובעת.

התביעה

התובעת היתה נשואה גם היא לנפטר, כחוק. היא דורשת לבטל את פסק הדין, שמשפיע על השאלה מי יירש את עזבונו של הנפטר. לטענתה, אין להכיר בנישואין של הנתבעת לתובעת, והעדים שהעידו על הנישואים העידו שלא בפניה, וממילא אין לעדותם תוקף. לכל היותר, היא מוכנה שעדותם תישמע שוב בנוכחותה.

פסק הדין

בית הדין דחה את התביעה.

הנימוקים

סדר הדברים לבירור פסק הדין:

- א. האם ניתן לקבל עדות על מעמדו האישי של אדם במעמד צד אחד בלבד?
- ב. האם ניתן להסתמך על עדות שכזו, כאשר יש לה השלכות כלפי אנשים נוספים?
- ג. עדות שהתקבלה במעמד צד אחד, האם ניתן לחזור ולקבלה בפני שני הצדדים?

א. קבלת עדות על מעמד אישי במעמד צד אחד בלבד

בשולחן ערוך (חושן משפט סימן כח סעיף טו) נפסק, שלכתחילה אין מקבלים עדות בענייני ממונות שלא בפני שני בעלי הדין. גם לעניין דיעבד, נחלקו הראשונים אם מקבלים עדות שלא בפני בעל דין. אמנם, בנדון דידן אין מדובר בעדות על ממון, שכן עדותם של העדים היתה אודות השאלה האם הנתבעת נישאה כהלכה לנפטר או לא, ובזמן שנתקבלה העדות היתה שאלה זו שאלה של קביעת מעמד אישי בלבד. בנושא זה כתב הרשב"א (שו"ת, חלק ד סימן ה):

הודיענו מהו בקבלת עדות זה, אם אין מקבלין עדים שלא בפני בעל דין באיסורא כממונא? ... תשובה, גם זה נראה בעיני פשוט שאין זה בכלל מה שאמרו אין מקבלין עדים שלא בפני בע"ד, שזה אינו בא עכשיו לידון בינו ובין האשה, אלא להעיד על עצמו שהוא מותר לישא אשה, ועל היתר הוא בא לדון וליתן עדים כנותן עדים שחתיכה זו מותרת לו.

הרי מבואר מדברי הרשב"א, שבענייני מעמד אישי אין צורך בעדות בפני אנשים נוספים מלבד מושא העדות. וכן כתבו המאירי (חידושים לבבא קמא קיב), מהר"י בי רב (שו"ת סימן נו), הרדב"ז (חלק א סימן ע) וכן הנוהג המקובל בבתי הדין.

בנדון דידן, בשעה שנתקבלה העדות עמדה בפני בית הדין רק בקשתה של הנתבעת להירשם כאלמנה, ולא היה ידוע כי גם התובעת היא אשתו של הנפטר. יתר על כן, בקשתה של הנתבעת התייחסה לשינוי מעמדה החוקי ובתעודת הזהות, ולא לשום היבט אחר. לכן, העדות שנתקבלה נתקבלה כדין.

ב. משמעות עדות שנתקבלה כדין במעמד צד אחד

תביעתה של התובעת אינה שאלה של מעמד אישי, שכן, אין בעיה הלכתית שגם התובעת וגם הנתבעת יוכרו כאלמנות של התובע. התביעה של התובעת היא תביעה ממונית, היות שעל פי החוק יש לאלמנתו של הנפטר זכות בעיזבונו.

בית הדין קבע, שכאשר נתקבלה עדות כדין במעמד צד אחד, משום שבאותו הזמן היתה לעדות זו משמעות לאיסורים בלבד, הרי היא מחייבת לאחר זמן גם בהשלכותיה הממוניות.

הדבר פשוט מסברא. שהרי ברור שזוג הפונה לבית הדין לצורך אישור נישואיהם, אין מי שחושב שמלבד בני הזוג, צריכים להיות אנשים נוספים בבית הדין, למרות ששאלת הנישואין משפיעה על שאלת הירושה (שכן הבעל יורש את נכסי אשתו לפני קרוביה), ואף על פי כן, אין מי שסובר שיש להזמין את כל קרוביה של האשה, שאולי יש משמעות לעדות לגביהם.

סברא זו עולה גם מדברי החלקת מחוקק (אבן העזר סימן יא סק"א). החלקת מחוקק דן בדברי השולחן ערוך, שעדים הבאים לאסור אשה על בעלה, צריך לקבל את עדותם בפני האשה ובפני בעלה. וכתב החלק מחוקק:

והוא הדין אם נשאת לבעל ובאים לאוסרה עליו, גם הוא בעלה מיקרי. אך אם עדיין לא נשאת לבעל ואף שבקבלת עדות זו נאסרה גם על בעלה, מכל מקום נראה שאין צריך שגם הוא יהיה אצל קבלת העדות רק לרווחא דמילתא, דהא נאסרת עליו ממילא כמו שאסורה לכל הכהנים אף שלא היו אצל קבלת העדות.

החלקת מחוקק מסביר, שאם האשה נישאה לבעלה, הרי צריך לקבל עדות גם בפניו, שהרי בעדות באה לאוסרה עליו. אבל אם עדיין לא נישאה לו, אין צורך לקבל עדות בפניו, אף שהיא נאסרת לו, כיוון שהאיסור לבעל היא תוצאה ממילא של העדות, ולא עיקרה, שהרי כרגע האשה עדיין אינה נשואה לו.

ג. קבלה מחדש של עדות שנתקבלה במעמד צד אחד

בשולחן ערוך (חושן משפט סימן כח סעיף טו) נאמר:

אין מקבלים עדות שלא בפני בעל דין; ואם קבלו, אין דנין על פיו. הגה: וחוזרין ומגידין בפניו. ואם שנו בעדות בפעם שני ממה שהגידו בראשונה, הולכין אחר העדות השני שהגידו בפניו, אף על פי שהגידו בראשונה על פי החרם, דכל שלא בפניו כחוץ לבית דין דמי, וחוזרין ומגידין. ויש חולקין ואומרים דאם נתקבל העדות שלא בפניו, כשר בדיעבד.

לדעה הראשונה ברמ"א, היות שהעדות הראשונה נתקבלה שלא כדין, ניתן לחזור ולקבל את דברי העדים בפעם השנייה. לדעה השנייה, היות שבדיעבד ניתן לקבל עדות גם בדיני ממונות שלא בפני בעל דין, אם כן העדים אינם יכולים לחזור ולהעיד, משום הכלל 'כיוון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד'.

ובשו"ת מהר"ם פדואה (סימן עג) כתב, שאם כבר פסקו בית הדין על פי העדות, גם לדעה הראשונה אין לחזור ולקבל את עדות העדים בפעם השנייה.

בנדון דידן הרי הכריע בית הדין שקבלת העדות בפעם הראשונה נעשתה כדין. גם אילו לא היתה נעשית כדין, סוף סוף כבר היתה החלטה קודמת של בית הדין על סמך עדותם של העדים. ולכן בכל מקרה אין העדים יכולים לחזור ולהעיד, משום ש'כיוון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד'.

תגובות לפסקי הדין בגליון הקודם

פסק הדין בנושא: מכירת דירה שהתעכבה

בית הדין קבע, שכאשר אדם מוכר דירה, והקונה נכנס לדירה כשהיא ריקה קודם מועד הקניה, עליו לשלם למוכר דמי שכירות מדין זה נהנה וזה חסר.

לעניות דעתי יש לפקפק בפסק הדין. הראשונים דנים בשאלה האם אדם רשאי לכפות את חברו לאפשר לו להשתמש ברכושו, כאשר בעל הרכוש אינו חסר. המרדכי (בבא קמא טז) כותב:

כתב רבנו אבי העזרי, שמעתי דמצי למיכפיה דהא כופין על מידת סדום. ויש מפרשים, דאין כופין אלא כגון היכא דמהני אפילו אי הוה בעי לאווחי בהא מלתא לא מצי לארווחי, הלכך כייפינן ליה, כיוון דלא חסר מידי, אבל היכא דאי הוה בעי בעל החצר לאיגורי הוה מירווח השתא נמי כי לא מוגר ליה לא כייפי ליה.

בדעת הייש מפרשים מסביר המרדכי, שרק כאשר בעל הרכוש יכול להרוויח מאותו חפץ, כגון להשכירו, רשאי למנוע מאחר להשתמש בו. אבל אחרת, כופים על מידת סדום.

והנה, ברור שאם נאמר שהנהנה הוא היחיד שיכול להנות מאותו החפץ, ומסיבה זו מוטל עליו חיוב תשלומים, נמצא שלעולם בעל החפץ יכול להשכירו, שהרי הוא יכול להשכירו לנהנה. וברור שהמרדכי אינו סובר כן.

לכן, נראה ברור שאם האדם היחיד שבעל החפץ יכול להשכיר לו הוא הנהנה עצמו, כופים על מידת סדום, ומכריחים את בעל החפץ לאפשר לאחרים להשתמש בחפץ.

ואם כן, הוא הדין בנדון דידן. אם אכן הבית היה ריק לתקופה קצרה בלבד, וברור שהמוכר לא היה מעוניין להשכירו לתקופה שבין עזיבת הדייר הקודם לכניסת הקונה, אם כן אין זה בית שעומד להרוויח עליו, ובמקרה כזה רשאי הקונה לכופ את המוכר להכניסו מוקדם יותר, ובוודאי שאין מקום לחיוב תשלומים (הרב יואב שטרנברג)

פסק הדין בנושא: פיטורין או הרעת תנאי עבודה של מורה באמצע שנה"ל

בגליון 54 של הלכה פסוקה הובא פסק דין של בית הדין לממונות קרית ארבע בעניין "פיטורין או הרעת תנאי עבודה של מורה באמצע שנה"ל". בין השאר נכתב בגליון כי "בית הדין קבע כי יש לתת תוקף להסכם בין התובע לנתבע, למרות שעל פי סעיף 22 לחוק ההסכמים הקיבוציים, אי אפשר להתנות נגד הטבה המגיעה לעובד מכח הסכם קיבוצי", ואחד הנימוקים שניתנו הוא "תוקפו של החוק הוא בתורת מנהג המדינה". ברור שניתן להתנות נגד מנהג המדינה, ואי אפשר לקבוע חוק, שאי אפשר להתנות עליו". פסק הדין הנ"ל פורסם בתחומין י, עמ' 204-215, ועל המשפט "אפילו על דיני תורה אפשר להתנות בדבר שבממון... קל וחומר ביחס למנהג המדינה" מופיעה שם הערת עורך (הרב איתמר ורהפטיג), זו לשונה: "אולם לפי מנהג המדינה (קרי: ההסכם הקיבוצי) אין תוקף לתנאי המבטל הטבה המגיעה לעובד לפי מנהג המדינה. אף בחוק התורה, אין מועיל תנאי, במקום שהתורה או חכמים שללו אפשרות להתנות, כגון תנאי על רבית או כתובה. אם כן, עולה השאלה מהו תוקפו ההלכתי של אותו סעיף בהסכם קיבוצי, שעל פי האמור באותו הסכם לא ניתן לעובד לוותר עליו?". דומני שתשובות לשאלה זו ניתנו בגליון 4 של הלכה פסוקה פורסמו שתי תגובות בעניין דומה: עובד שוויתר בחוזהו על פיצויי פיטורין, בעוד שהחוק מבטל מראש ויתור כזה; להלן התגובות הללו בקיצור.

הרב יוסף כרמל (אב"ד בבית הדין משפט והלכה בישראל) כתב כי "כיוון שחוק זה התקבל כחלק מדאגת המדינה לרווחת התושבים ולצדק חברתי, הרי שלכולי עלמא "דינא דמלכותא דינא" חל ומחייב גם ע"פ ההלכה... [ו]שבמקרה זה חלק מגוף ה"דינא דמלכותא" הוא שלילת היכולת להתנות עליו והתניה עליו סותרת את עצם קבלת הדינא דמלכותא כדינא במקרה זה. יתר על כן, נראה לומר כי במקרה זה לכוי"ע לא

ניתן להתנות על החוק. שכן לחוקי העבודה במדינת ישראל ישנו מעמד של תקנות הקהל (וכן כתב הרב אברהם שפירא בתחומין ג'), אשר ביחס אליהן שנינו במסכת ב"ב (ח:): 'רשאין בני העיר להתנות על המידות ועל השערים ועל שכר הפועלים ולהסיע על קיצתן...'

בשם מו"ר הרב נ"א ריבנוביץ שליט"א כתבתי שם "כי ניתן לראות בחוק זה כעין מודעה כללית. כשם שמועילה לאדם מסירת מודעה לפני שהוא חותם על מסמך, כך מועיל החוק המודיע שכל העובדים החותמים על סעיף כזה הם בעצם אנוסים מחמת קושי הפרנסה, ובכל הנוגע לסעיף זה אין בחתימתם ממש. מודעה אינה נוגדת את חוקי התורה, וממילא יש לקבל טענות המתבססות על חוק זה, שהוא חוק סוציאלי לטובת ציבור השכירים... וראה ברמב"ם (הלכות גזילה ואבידה פרק ט הלכה טז) שיש מקרים שבהם אינו צריך למסור מודעה מפורשת ובכל זאת המכר בטל". והוספתי כי נדמה כי כל מי שחותם חוזה העסקה במדינת ישראל יודע כי יש חוק מדינה בעניינים הללו, ושניתן לכוף על כך בבית משפט, ועל דעת כן מעסיק (וראה הגהות רבי עקיבא איגר על שולחן ערוך חושן משפט סימן ג אות א).

גם הרב יהודה זולדן כתב באריכות – בקשר לחוק 'שכר מינימום' – כי "תקנת המדינה גוברת על הסכמת העובד לתנאי עבודה הפוגעים בו", ראה בספרו "שבות יהודה וישראל", עמ' 465-470, שם הוא מפנה למקורות נוספים בנידון.

(הרב אייל פישלר)

שער לדין

מצוות השבה בחפץ שלא סביר שהמאבד יוכל לזהותו

בגליון הקודם עסקנו בשאלת חיוב השבת אבידה המוטל על מי שמצא חפץ שאין בו סימן. הצגנו את שיטת הרמב"ם, הסובר שאף שלכתחילה אין להרים חפץ כזה, אך אם נטל, המוצא רשאי ליטול את החפץ לעצמו, והצגנו את הסבריהם של הסמ"ע והש"ך לשיטת הרמב"ם.

עוד ציינו, שמרבית הראשונים חולקים על הרמב"ם, וסוברים שאף שלכתחילה המוצא אינו צריך להרים את החפץ, אם הרים – עליו לשמור על החפץ בעבור הבעלים, אף שאין סיכוי סביר שהבעלים יוכלו אי פעם לקבל לידיהם בחזרה את החפץ. על כך נשאל: וכי נאמר כי החפץ יהיה מונח עד שיבוא אליהו? על מנת לדון בשאלה זו, יש להציג זוית נוספת של חיובו של שומר אבידה.

המשנה בבבא מציעא (כט:): אומרת:

מצא ספרים – קורא בהן אחד לשלשים יום, ואם אינו יודע לקרות – גוללן. אבל לא ילמוד בהן בתחילה, ולא יקרא אחר עמו. מצא כסות – מנערה אחד לשלשים יום, ושוטחה לצרכה, אבל לא לכבודו. כלי כסף וכלי נחושת – משתמש בהן לצרכן, אבל לא לשחקן. כלי זהב וכלי זכוכית – לא יגע בהן עד שיבוא אליהו. מצא שק או קופה וכל דבר שאין דרכו ליטול – הרי זה לא יטול.

ממשנה זו עולה כי חלק מחיובו של שומר אבידה הוא לטפל בה שלא תיפסד. עם זאת, הגמרא (שם) אומרת שהמוצא תפילין 'שם דמיהן ומניחן לאלתר'. היינו, המוצא לוקח את התפילין לעצמו, ושומר לבעלים רק את שווי התפילין. הטעם לכך הוא, כי היות שאדם יכול לקנות תפילין בקלות, אין למאבד צורך בתפילין שלו דווקא. וכן כתב הטור (חושן משפט סימן רסז סעיף כג). אלא שהרמב"ם (הלכות גזילה ואבידה פרק יג הלכה יד) הוסיף עוד משפט: 'ואין עשויין אלא למצוותן בלבד'. הסמ"ע (שם סק"ל) פירש שבתוספת זו התכוון הרמב"ם לומר, כי רק בדברים העשויים למצווה אין לאדם עדיפות בחפץ שלו כל עוד שיהיה לו חפץ שיוצאים בו ידי חובת המצווה. אבל בשאר חפצים, אף שניתן לקנות כמותם בשוק, אין המוצא רשאי למכור. והש"ך (שם סקט"ז) כתב, כי היות שחפצים אלו עשויים למצווה בלבד, ניחא לאיניש שיימכרו ויעשו בהם מצווה.

נמצא, שלדעת הרמב"ם, אדם אינו רשאי למכור את החפצים שמוצא, אף אם הבעלים יכולים לקנות חפץ אחר דומה. לדעת הסמ"ע, דין זה נאמר ביחס לחפץ שייכתן שיש לבעליו יחס מיוחד כלפיו (כלפי החפץ הספציפי המסוים הזה). ולדעת הש"ך, בדרך כלל אין המוצא רשאי למכור את החפץ, ורק בחפץ של מצווה, ההנחה היא שהבעלים מוכנים שימכרו את חפציהם כדי שתהיה לאחרים תועלת בהם. אולם, לדעת הטור, המוצא רשאי למכור כל חפץ של המאבד אם המאבד יכול לקנות אחר כמותו.

השולחן ערוך (שם סעיף כא) העתיק אך ורק את לשון הטור, והשמיט את התוספת של הרמב"ם.

נמצא, שלפי השולחן ערוך, אם המוצא מצא חפץ שניתן לקנות כמותו, הוא אינו חייב לשמור את החפץ עצמו, אלא יכול להסתפק בשמירת דמיו. מסתבר שגם לדעת הרמב"ם, אם מדובר בחפצים שברור שאין להם ערך סנטימנטלי כלל, אין למוצא חובה לשמור את החפץ עצמו, והוא רשאי לשמור את דמיו בלבד, ובפרט במקרה שבו אנו מדברים, שהסבירות שהחפץ יחזור ליד בעליו קלושה ביותר.

עת לדון

בא לחפש אתונות ומצא מלוכה

הרב עקיבא כהנא

אדם הלך לקנות שולחן בחנות לממכר עתיקות. לאחר הקנייה, התברר לקונה שקנה בתום לב שולחן יקר במיוחד, בגלל שוויו לאספנים. המוכר מודה שהוא לא היה מודע כלל לשוויו הגבוה של השולחן. האם הקונה צריך להחזיר את השולחן למוכר? האם עליו להחזירו לבעליו הקודמים? אם כן, מה עושים כאשר אין ידוע מיהו הבעלים הראשון? או שמא נאמר, שהקונה האחרון זכה מן ההפקר? הגמרא בבבא מציעא (כה:) אומרת שאם אדם מוצא חפץ בקיר ביתו של אדם אחר, באופן שברור לנו שלא בעל הבית ולא אבותיו הניחו את החפץ בתוך הקיר אלא החפץ הונח שם זמן רב לפני זה על ידי גויים – המוצא יכול לקחת את החפץ לעצמו. הראשונים שואלים מדוע החפץ של המוצא, והלא מדין קניין חצר, דהיינו שכל חפץ של הפקר הנמצא בחצרו של אדם נקנה לו מעצם היותו בחצרו, גם כאן אמור להיות שתקנה חצרו של בעל הקיר?

המרדכי (סימן רנה) עונה:

דכיון דאין דבר ההוה כשאר המציאות... לא זכה בו, כי כשקנאו לא העלה על לב לקנות המטמון, הלכך לא זכה, דלא זכה אלא בדבר שירצה, שעלה על לב לקנות. דחצרו קונה לו בדבר הבא לחצרו אחר כך, אבל בדבר שלא היה בדעת המוכר למכור ולא דעת הקונה לקנות – לא קנה... ומעשה באחד שקנה בדיל מן העובד כוכבים לכסות גגו ושוב נמלך ומכרו לישראל חבירו בחזקת בדיל ונמצא שכולו כסף מבפנים אך מבחוץ היה מחופה בדיל, ותבעו בדין שאינה אונאה, ופטרו אבי העזרי, שאמר שלא זכה בו כשקנאו מן העובד כוכבים כיון שלא ידע ולא נתכוון לקנות הכסף, מן הראייה שכתבתי לעיל...

דהיינו, כאשר אדם קונה חפץ, ולא ידע שיש בתוכו מטמון, החפץ לא נקנה לקונה. וממילא, גם אם מכר את החפץ לאחר, לא קנה הקונה השני את החפץ, שהרי הוא אינו של המוכר, שימכור לו. אמנם, אם מדובר בחפץ של גוי, היות שהוא אבד לגוי, אין הקונה השני חייב להחזירו לבעליו הגוי.

על פי זה פסק הרמ"א (חושן משפט סימן רלב סעיף יח):

אם קנה הסרסור דבר בחזקת בדיל ומכרו, ואחר כך נודע שהיה בו כסף או זהב, זכה הלוקח, שלא זכה בו הסרסור מעולם הואיל ולא ידע בו.

נתיבות המשפט (סימן רלב סק"ח) הבין כי הסיבה שהקונה הראשון לא קנה את החפץ לשיטת המרדכי, היא שמכיוון שהחפץ היקר, דהיינו הכסף במקרה דנן, לא עתיד להימצא, הרי הוא בגדר 'אבוד מכל אדם', וממילא הוא הפקר. זאת על פי הגמרא בבבא מציעא (כד.):

היה רבי שמעון בן אלעזר אומר: המציל מן הארי ומן הדוב ומן הנמר ומן הברדלס, ומן זוטו של ים ומשלולית של נהר... הרי אלו שלו, מפני שהבעלים מתיאשין מהן.

ומבואר בגמרא, שאפילו אם הבעלים אומר שאינו מתיאש, אין זה מועיל, והחפץ הפקר.

לכן, הקונה הראשון בעצם קנה את החפץ, אלא שהוא חוזר ומפקירו, שהרי החפץ אבוד ממנו.

בשו"ת עבודת הגרשוני (סימן צד) דן במי שקנה קערה שחשב שהיא של בדיל, ובדיעבד התברר שהיא של כסף. הוא מעלה סברא, שדברי המרדכי נאמרו רק כאשר אדם קנה חפץ מצופה בדיל, שתוכו כסף. לגבי חפץ כזה, אין לקונה שום סיבה להניח, שתוכו יהיה שונה מברו. ולכן כתב המרדכי שהחפץ לא נקנה לקונה הראשון. אולם, כאשר הקונה חשב שהחפץ הוא של בדיל, אבל התברר שמדובר בחפץ שכל כולו מכסף, יש לומר שהקונה התכוון לקנות את החפץ המסוים הזה, ואכן קנה אותו.

אליבא דנתיבות המשפט, ברור שבמקרה כזה החפץ יהיה שייך לקונה הראשון. שכן, אין מדובר בחפץ שאינו עתיד להימצא, שהרי החפץ נמצא לנגד עינינו. וממילא הקונה הראשון הוא בעליו.

אבל, עבודת הגרשוני דוחה את החילוק שהעלה, מכח דברי הלבוש, ולדינא הוא סובר שגם אם התכוון לקנות חפץ עשוי בדיל, והחפץ עשוי כסף, לא קנה הקונה הראשון את החפץ. גם הגרסה הנכונה במרדכי מתאימה לשיטת עבודת הגרשוני.

על מנת להסביר את שיטתו יש לומר, שלכל חפץ יש שתי משמעויות: (א) השימושים שניתן לעשות בחפץ מבחינה תפקודית; (ב) השווי של החפץ הנובע מהאפשרות למכור אותו.

כאשר אדם קונה חפץ, דרוש רצון לקנות ביחס לשני הגורמים גם יחד. ולכן, אדם שהתכוון לקנות את החפץ לשימוש מסוים, אך לא ידע שהחפץ שווה יותר ממה שחשב, יש חיסרון ברצונו לקנות, וממילא החפץ לא נקנה.

לאור זאת יש לומר, שאם אדם קנה חפץ מסוים אלא שנעלמה ממנו ידיעה מסוימת לגבי שווי של החפץ, הקניין לא חל. וממילא בנדון דידן, אם הקונה לא ידע שמדובר בפריט לאספנים, ששווי גבוה בהרבה ממה שחשב, לא קנה אותו.

אמנם, על פי הסברא שאומר נתיבות המשפט, כאשר הבעלים חושב שהוא מכר את השולחן, ואין ידוע מי הוא, הרי השולחן בגדר 'אבודה ממנו ומכל אדם', ולכן הקונה האחרון יכול לשמור את השולחן אצלו.

לסיכום: לדעת המרדכי אם אדם קונה או מקבל חפץ, והתברר שמדובר בחפץ שונה, כגון שקנה שק שחשב שיש בו דבר מסוים, והתברר שיש בו דבר אחר, לא קנה אותו. לכן אם העבירו לאדם שלישי, שגילה שאכן מדובר בחפץ אחר, הוא אינו צריך להחזירו לקונה הראשון. בגלל הסברא של דבר האבוד מכל אדם, הקונה השני גם אינו צריך להשיבו למוכר. הרמ"א פוסק כדעת המרדכי.

כל זה כאשר מדובר במקרה שהקונה קנה חפץ שונה ממה שחשב שקונה. אבל אם הקונה קנה את החפץ המסוים שחשב עליו, אלא שהתברר ששווי של חפץ זה הוא יותר ממה שחשב, או שהחפץ עשוי מחומר אחר ממה שחשב, בזה נחלקו נתיבות המשפט ועבודת הגרשוני.

לפי נתיבות המשפט, הקונה קנה את החפץ. לעומת זאת, לפי עבודת הגרשוני, העדר הידיעה על שווי החפץ היא חסרון מהותי בדעת הנחוצה לקניין, ולכן הקונה לא קנה את החפץ. מלשון המרדכי נראה שהעיקר כדברי עבודת הגרשוני.